

НЕКИ СТАВОВИ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ О ЦРНОГОРСКОМ НАЦИОНАЛНОМ ПИТАЊУ ДО 1924. ГОДИНЕ*

Црна Гора је кроз вишевијековну упорну и жилаву борбу за слободу и независност израсла крајем XIX и почетком XX вијека у модерну државу. Играла је значајну улогу у ослободилачкој борби поробљених југословенских народа. Иако мала и привредно неразвијена, била је симбол слободе и слободарске борбености поробљеним балканским народима. Она је привлачила пажњу и великих европских држава, али више због свог стратегијског положаја на Балкану него због своје политичке и економске моћи. Ушла је у први свјетски рат у заштиту Србије и на страни Савезника. У току рата и скоро троподишње аустроугарске окупације била је изложена ратним недаћама и најсуровијем систему окупације. Упоредо са њеним ослобођењем од аустроугарске окупације вршене су и посљедње припреме за њено уједињење са Србијом, које је санкционисано Подричком окупштинском крајем новембра, а 1. децембра 1918. године проглашено је стварање југословенске државе — Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Тиме је Црна Гора престала да постоји као самостална држава, не обезбједивши себи ни најосновнија начела равноправног положаја у новоформираној југословенској заједници. Вођство црногорских ујединитеља није постављало питање положаја Црне Горе ни приликом уједињења са Србијом. Оно није било политички зрело да уочи и постави то питање ни у вријеме стварања југословенске државе и да Црној Гори обезбједи равноправан положај у новоствореној држави. Вођство је прихватило пропрам безусловног уједињења великосрпске буржоазије једноставним припајањем Црне Горе Србији. Прихватајући такав пропрам уједињења, оно је занемарило историјске и државне традиције Црне Горе и на тај начин је лишило основних права равноправног члана у новоствореној држави. С друге стране, опозициона струја таквом ујединитељском пропраму није била у могућности да шире постави то питање, тј. питање положаја Црне Горе у новој држави, јер су њени ставови, поред осталог, ока-

* Саопштење прочитано на V конгресу историчара Југославије у Охриду 1969. године.

рактерисани од противничког тора као ставови сепаратиста и династије Петровића. У процесу уједињења ставови црногорских социјалиста, односно комуниста, нијесу долазили до пуног изражаја. Прво, у Црној Гори до првог свјетског рата није било социјалдемократске странке, осим социјалдемократских група које нијесу биле организационо чвршће повезане. Друго, социјалдемократске групе у периоду уједињења нијесу имале одређен и јасан став у погледу положаја Црне Горе у уједињеној држави. Осим тога, социјалисти су тада били малобројни, и они који су били на Подгоричкој скупштини нијесу имали свој програм о положају Црне Горе у новој заједници, а и да су га имали и истакли — не би могли измијенити судбину коју јој је великосрпска буржоазија одредила још у вријеме стварања Црногорског одбора за нардно уједињење 1917. године.

Посљедице таквог уједињења и положаја Црне Горе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца брзо су се испојиле у Црној Гори, када је у јануару 1919. године у њој избио оружани сукоб. Он се претворио у грађански рат, који је са већим и мањим интензитетом трајао неколике године.

Црногорско национално питање постало је актуелно тек после 1918. године, тј. после уједињења Црне Горе и Србије, односно стварања југословенске државе. За читав период постојања Краљевине Југославије оно је било присутно у политичком животу Црне Горе и програмима Црногорске федералистичке странке и Комунистичке партије Југославије и имало је врло истакнуто мјесто. Оно је било присутно и у току ослободилачког рата и социјалистичке револуције. Побједом социјалистичке револуције у Југославији 1945. године тежња и борба црногорског народа остварена је признањем црногорске индивидуалности преко Народне, односно Социјалистичке Републике Црне Горе као равноправног члана југословенске Федерације.

О црногорском националном питању у међуратном периоду још нема научне студије која би свестрано сагледала тој проблем.

У овом раду указаћемо на неке карактеристичне ставове Комунистичке партије о црногорском националном питању од њеног оснивања до 1924. године, баш због тога што су они непознати нашој јавности.

Када је ријеч о ставу Комунистичке партије према националном питању у Југославији у међуратном периоду, у нашој историографији све до скоро није се ишло даље од политичких констатација да Партија у легалном периоду свог рада није заузимала исправан став о националном питању и да га је заузела тек од почетка 1924. године, тј. од Треће земаљске конференције. Овакве констатације нијесу потпуне, па самим тим ни довољне за објашњење овог питања.

Југословенске социјалдемократске странке нијесу уочавале важност националног питања у политичкој борби. У том погледу оне нијесу пошле даље од замисли о стварању Балканске федерације. Национално питање оне нијесу постављале и везивале за револуционарну борбу. Расцјеп у европској социјалдемократији временски се донекле поклапа са стварањем југословенске државе и уједињењем њеног пролетаријата.

Пред крај првог свјетског рата национално питање је једино било исправно постављено од Лењина и бољшевика, а у пракси реализовано побједом велике октобарске социјалистичке револуције. Руководства југословенских социјалдемократских партија и странки у вријеме уједињења нијесу уочавала нужност националног питања.

Питање положаја Црне Горе у уједињеној држави, њене аутономије и националне равноправности покренули су 1918. и 1919. године црногорски федералисти. Оно је било актуелно током читавог периода постојања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије, а особито у политичком животу Црне Горе. Отуда гледање црногорских федералиста на црногорско национално питање заслужује посебну обраду. Тек након свестраног сагледавања тог питања, као и осталих проблема везаних за њега, моћи ће се свестраније сагледати и то како је оно постављено и како се манифестовало у међуратном периоду.

Званични став југословенских социјалдемократских странки и партија о улози националног фактора у револуционарној борби није био разрађен. Ово наслеђе оне су задржале и у вријеме њиховог уједињења 1919. године. Познати су званични ставови Социјалистичке радничке партије Југославије, односно Комунистичке партије, у легалном периоду (1919. и 1920.) о националном питању у Југославији. Она је стајала на централистичким позицијама. Због тога Комунистичка партија, у том периоду, није постављала ни покретала црногорско питање. Њега није покретало тада ни руководство Комунистичке партије у Црној Гори. Међутим, ово питање су покренули црногорски комунисти још 1918. и 1919. године у Француској и Совјетској Русији. Једна група црногорских студената комуниста у Француској покренула је и преко штампе црногорско питање и положај Црне Горе у уједињеној држави. Она је захтијевала федеративно уређење Југославије без династија, у коме би и Црна Гора била равноправан члан федерације. Неки чланови те групе такво мишљење су заступали и након доласка у Црну Гору 1919. и 1920. године. Међутим, ово њихово гледање није тада дошло до већег изражаја, јер су се сви погледи који нијесу били на линији унитариста сматрали као сепаратистички и на линији присталица династије Петровића. Уочавајући такву ситуацију и третман од

стране буржоазије, неки црногорски комунисти повратници из Француске нијесу се јавно залагали за своје ставове. Њихово гледање о црногорском питању тек је дошло до изражаја у периоду покретања националног питања у Југославији од стране званичног руководства Комунистичке партије Југославије.

Веома је интересантно гледање југословенских комуниста у Совјетској Русији на национално питање у Југославији, а посебно на црногорско. Доктор Вукашин Марковић, један од истакнутијих Југословена учесника октобарске револуције и организатора Југословенске комунистичке групе (бољшевика) 1918. године, није постављао црногорско национално питање. Иако Црногорац, приликом формирања Јужнословенске комунистичке групе 1918. године, када се помињу Срби, Хрвати, Словенци и Бугари, он се потписује као представник бугарских комуниста у Совјетској Русији. Овакво његово гледање у Совјетској Русији једино се може објаснити његовим интернационалним погледима.

Интересантно је истаћи да су се неки Црногорци, чланови Југословенске групе у Совјетској Русији, национално осјећали Црногорцима, што се види из документације. Међутим, ово није био званичан став руководства, и оно то питање није покретало у овом периоду.

Од стране руководства југословенских комуниста у Совјетској Русији црногорско национално питање је покренуто у оквиру балканске федерације још 1918. године. Основна концепција овог руководства била је у томе да се створе националне комунистичке организације у Југославији, које би обједињавала балканска комунистичка федерација. Таква концепција није тада прихваћена.

Када је ријеч о југословенским комунистима у иностранству и ставу њиховог руководства према црногорском националном питању у периоду од 1918-1921. године, интересантно је истаћи чињеницу да се већина црногорских комуниста у Совјетској Русији, која се тамо задржала до средине 1920. године, осјећала по националној припадности Црногорцима. Према попису чланова Комунистичке партије од августа 1920. године, на територији Совјетске Русије као националности се помињу, поред осталих: Срби, Словенци, Хрвати и Црногорци. И у попису чланова Руске комунистичке партије (бољшевика) из 1922. године, према националном саставу, помињу се исте југословенске националности (Срби, Словенци, Хрвати и Црногорци). У попису из 1920. године наведено је колико и у којим губернијама живе наведене националности. Према тим подацима, црногорски комунисти су живјели у Црноморској области, Лењинградској, Томској, Смоленској, Царициној, Саратовској и Московској губернији.

Још од 1918. године па надаље *Жизнь национальностей*, орган Народног комесаријата за националности у Москви, расправљао је о националним проблемима у Југославији.

Интересантно је истаћи да се у неким документима Коминтерне из 1919. и до средине 1920. године појам Комунистичке партије Југославије поистовјећује са Комунистичком партијом Србије. У таквим документима од националности у Југославији помиње се само српска. Исто тако у таквим документима сусрећемо да се појам Југославије као државе изједначује са појмом Србије. То наводи на закључак да Коминтерна још није имала јасну слику о стању у југословенском радничком покрету. Тек од средине 1920. године Коминтерна се нешто више позабавила југословенским питањем и Комунистичком партијом Југославије, од када и покреће национално питање у Југославији.

Средином 1920. године Извршни комитет Коминтерне издао је један проглас намијењен пролетаријату балканско-подоунавских земаља и њиховим комунистичким партијама. У прогласу је истакнуто да на Балкану није ријешено национално питање. У документу се истиче да се против хегемонистичких тежњи бирократско-хегемонистичке олигархије Србије подједнако буне Македонци, Хрвати, Црногорци и Словенци.

Под утицајем Лењиновог схватања улоге националног фактора у револуционарној борби југословенски комунисти-повратници из Совјетске Русије, су, у дискусији са представницима Српске социјалдемократске партије о уједињењу југословенског пролетаријата, поред осталог, покретали и национално питање. Из непотпуних података сазнајемо да су неке истакнуте личности Српске социјалдемократске партије још 1919. године учавале српску, хрватску и словеначку нацију, а да нијесу учавале постојање црногорске и македонске националности. У току ове дискусије преовладало је централистичко схватање. То потврђују и конпресни документи из 1919. и 1920. године. Има података који говоре да су међу истакнутијим комунистима вођене дискусије о националном питању и у периоду легалног дјеловања Комунистичке партије.

Гледање црногорских комуниста-повратника из Совјетске Русије на црногорско национално питање дошло је до највећег израза у ставу доктора Вукашина Марковића. По одобрењу Коминтерне, он је дошао у Црну Гору 1921. године, с намјером да у њој организује револуцију. Током 1921. године он је издао неколико прогласа у којима, поред осталог, третира и црногорско национално питање. У једном од тих прогласа Марковић се обраћа црногорском народу позивајући Црногорце и Црногорке да узму учешћа у револуционарној борби. „Наша Комунистичка партија Црногорска“, каже се у прогласу, „саставни дио Југословенске Комунистичке партије и саставни дио комунистичке партије свега свијета, тражи да црногорски народ као народи свега свијета не плаћа милијардерима ратне дугове јер су Црногорци крвљу платили“. У ис-

том прогласу Марковић је истакао „слободну федеративну републику Југославију, — слободну самоуправну Црну Гору и федерацију са Југославијом“.

Марковић је у више прогласа истицао потребу федеративног уређења Југославије, а у оквиру те федерације совјетску републику Црну Гору. Он је 1921. године повео оружану акцију у Црној Гори под паролом *За совјетску Црну Гору!* Већ 1921. године Марковић употребљава назив Црногорска комунистичка партија. Овакво његово гледање на државно уређење Југославије и положај Црне Горе у њој, као и потенцирање црногорске националности, обезбиједило му је велики углед међу федералистички оријентисаним масама у Црној Гори. Иако се тадашње званично руководство Комунистичке партије у Црној Гори није сложило с Марковићевим ставом о дизању револуције, парола *За совјетску Црну Гору* била му је блиска. Ово је довело и до неслагања у руководству. Наиме, неки истакнутији чланови тог руководства у потпуности су прихватили Марковићеве концепције о оружаног борби, док су се други слагали са његовим политичким програмом, али су били против оружане борбе. Од тада црногорско национално питање постаје све више актуелно међу црногорским комунистима.

Од краја 1920. па до почетка 1924. године црногорско питање било је актуелно како у Црној Гори тако и у иностранству. И у Црној Гори и у иностранству покрећу га федералисти и комунисти. Кад се говори о покретању црногорског питања у овом периоду, било у Црној Гори или у иностранству, потребно је нагласити да су то питање покретали и црногорски сепаратисти. Ови фактори се морају имати у виду када се говори о овом питању. Иако све три политичке струје покрећу у међуратном периоду ово питање и на први поглед изгледа да им се погледи о њему приближују, ваља нагласити да су се федералисти залагали за федеративно уређење Југославије путем парламентарне борбе у којој би и Црна Гора била равноправан члан федерације. Комунисти су стајали на истим принципима, али у остварењу тог циља они су истицали нужност револуционарне борбе црногорских радника и сељака у заједници са осталим југословенским народима. Сепаралисти су се залагали за самосталну државу Црну Гору ван југословенске заједнице. Од тридесетих година овог вијека комунисти су имали већину црногорских маса на својој страни, од када и почиње, послје залишја од десетак година, јаки револуционарни покрет у Црној Гори.

Иако комунистичка партија није званично покретала национално питање до 1923. године, оно је ипак, било присутно и оно је покретано у међусобним дискусијама. Резолуција Другог конгреса Коминтерне (јул — август 1920) о националном питању објављена је у *Радничким новинама*, „али она Партији није ни-

чему послужила“ — како је писао Моша Пијаде 1923. године. Још у фебруару 1921. године Моша Пијаде и Живко Јовановић припремили су резолуцију о националном питању. Она није изнијета на дискусију, јер се избежавало да се о томе питању донесе одређено партијско гледиште.

Током 1922. и 1923. године испољиле су се велике конфузије и неслагања међу најистакнутијим Југословенским комунистичким функционерима о националном питању у Југославији. Природно, то је био одраз неслагања у руководству и слабе процјене политичке ситуације у земљи, и захтјева најширих друштвених слојева у појединим југословенским покрајинама чија индивидуалност није била призната у југословенској државној заједници.

Мартовски парламентарни избори 1923. године показали су колико Партији наноси штете неприхватање националног фактора у револуционарној борби. Наиме, на овим изборима националне грађанске партије у Хрватској, Црној Гори и Словенији постигле су велике успјехе. На овим изборима Црногорска федералистичка странка била је друга, а 1925. прва по броју гласова у Црној Гори.

Успјеси грађанских националних партија на овим изборима дали су подстрека неким члановима из руководства Комунистичке партије да се више позабаве националним питањем у Југославији. Томе су допринијели и спољни фактори — Комуинтерна и Балканска комунистичка федерација.

На Другој земаљској конференцији Комунистичке партије, одржаној у Бечу од 9 до 12. маја 1923. године, расправљало се, поред осталог и о националном питању. На овој конференцији шире је разматрано и црногорско национално питање. У реферату *Политичка ситуација и непосредни задаци КПЈ за Црну Гору* је речено:

„Црна Гора стоји данас као енергичан борац против насилничког империјалистичког српског режима. У посљедњим изборима она је тај свој став потврдила дајући аутономистима већину гласова. Задатак КПЈ јесте, да поврати свој утицај на сиромашно становништво Црне Горе и у погодном моменту искористи тај борбени одред против режима белог терора. КПЈ има за дужност да укаже на издају коју су према Црној Гори учинили буржоаски аутономисти, напуштајући аутономистичку паролу на којој су изабрани и прилазећи демократским централистима. *Истински борци за право самоопредељење сиромашне Црне Горе* јесу и остају једино комунисти“, — (подвукао Ј. Р. Б.). Међутим, ова оцјена (дата у преднацрту) није ушла у резолуцију ове конференције.

Несхватање националног питања показали су неки чланови руководства и на пленуму Централног партијског вијећа КПЈ од 13. до 16. маја 1923. године, на коме се расправљало о наци-

оналном питању у Југославији. Као члан Извршног одбора Централног партијског вијећа, у дискусији о националном питању узео је учешћа, поред осталих, и Васо Срзентић, представник из Црне Горе. Он је, поред осталог, истакао да „наш однос према племенским споровима у Југославији не може се третирати у смислу одлука IV конгреса Коминтерне о ставу према револуционарним националним покретима, јер ниједан национални покрет у Југославији није револуционаран. Опасно је за нас примити буржоаску паролу аутономије. Када бисмо усвојили ту паролу ми би се извргли трима опасностима. Прво, ојачао би се сепаратизам у радничком покрету. Друго, замрсио би се однос радника према опозиционој буржоасији. . . и треће, опасност лежи у нашој премалој снази. Ми смо преслаби да с том паролом придобијемо широке масе“. Овакво несхватање суштине националног питања и његово занемаривање у политичкој борби водило је сужавању платформе политичке борбе, а тиме и малобројности револуционарног покрета у појединим југословенским покрајинама. И не само то, већ се Комунистичка партија нашла на зачелу политичких збивања у покрајинама у којима је национални покрет био јак. Партијско руководство се просто плашило сарадње са националним покретима, што је било погрешно, а што се показало у наредном периоду, када је Комунистичка партија изашла из оквира изолованости од национално-револуционарних покрета у појединим покрајинама.

Ни на Другој конференцији Комунистичке партије није искристализиран одређени став о националном питању у Југославији. Иако је потенцирано и црногорско национално питање, није уочен значај националног покрета у Црној Гори. Међутим, ова конференција је значајна са тог аспекта баш због тога што се последице ње развила жива дискусија о националном питању у Југославији.

Националном питању у Југославији у овом периоду посветила је више пажње и Коминтерна. На проширеној сједници Егзекутиве Коминтерне (12. — 23. јуна) 1923. године Зиновјев је покренуо и национално питање у Југославији. Он је добро уочио и истакао да је у Југославији национално питање „један од најважнијих политичких проблема“. Нагласио је да то питање занемарују неки руководиоци Комунистичке партије Југославије, изјављујући да су они интернационалисти, да пролетаријат нема домовине и — зашто то питање да чинимо средиштем агитације. „Последице таквог примитивног назора“, истакао је Зиновјев; „била је да су радничке организације у читавим покрајинама од нас отпале. Националисте са комунистичком фразеологијом успјели су да их на прелазно време привуку к себи“. Зиновјев је указао на значај тог питања и истакао да „противно од

II интернационале треба Комунистичка интернационала да се односи са највећом озбиљношћу к националном питању и к питању одношаја према сељацима. У многим странкама појављују се елементи националног нихилизма“

Зиновјево излагање на поменутом састанку објавила је у изводу *Борба*, што је дало још више подстрека да се развије дискусија о националном питању у Југославији и да дође до исправних рјешења.

Књига др Симе Марковића, *Национално питање у свјетлости марксизма*, објављена је у Београду 1923. године, још више је изазвала дискусију о националном питању у Југославији. У тој дискусији преовладало је мишљење да је Југославија многонационална земља и да у њој живе нације: Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци и Македонци и више народности. Покренуто је питање федеративног уређења Југославије.

Средином августа 1923. године *Борба* је објавила чланак *Самоодређење народа у Југославији*. Након шире анализе националних односа у земљи, аутор истиче програм државног уређења Југославије. У вези са тим, поред осталог он пише:

„Наш властити програм треба да буде аутономистичко уређење Југославије. Аутономизам је широк појам, треба га конкретизовати. У приликама у каквим се ми у Југославији налазимо само *федеративно* државно уређење засигурава аутономистички режим племенима и покрајинама, само федеративно државно уређење засигураће племену равноправност и тако створити могућност племенског стапања у један народ. Ми треба да смело и одлучно поведемо борбу за ово становиште“

У поменутом чланку дају се неке анализе односа српске и хрватске буржоазије, а за остале националности у Југославији — пише сљедеће:

„Што смо казали за Србе и Хрвате, вреди наравно и за Црногорце, и још у већој мери, за Словенце, који су према србохрватима у сличном одношају у којем се односе швајцарски Немци према швајцарским Французима. Од словенских племена живе у Југославији још Македонци. Они представљају посебну националну индивидуалност и њима треба признати сва права која отуда произлазе.

Овакви ставови у поменутом чланку били су производ реалне и зреле политичке процјене и уочавања националног проблема и његовог рјешавања тада у Југославији. Свакако, овакви и слични ставови допринијели су да руководство Комунистичке партије касније заузме начелно исправан став у рјешавању националног питања у Југославији.

Значајну улогу у заузимању става Комунистичке партије о националном питању у Југославији, у овом периоду, а посебно

о црногорском националном питању и положају Црне Горе у Југославији, одиграли су истакнути словеначки и хрватски комунисти. У том погледу последице Друге земаљске конференције Комунистичке партије значајан корак у постављању и предлогу за рјешавање националног питања у Југославији учињен је на Покрајинској конференцији Комунистичке партије за Словенију у августу 1923. године. На тој конференцији је шире дискутовано о националном питању и његовом рјешавању у Југославији. У резолуцији о националном питању и друштвеном уређењу југословенске државе, поред осталог, истакнуто је:

„Желимо ли у данашњем положају радничких и сељачких маса у неспрским покрајинама уопште деловати на те масе, онда је једино могући став да захтевамо широку федерацију у смислу Руског совјетског устава. Сасвим конкретно морамо захтевати: самосталност Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Македоније и Црне Горе у оквиру дунавско-балканске федерације“.

На овој конференцији јасно је постављено рјешавање проблема државног уређења и националног питања у Југославији.

Даљи корак у исправном постављању националног питања у Југославији, у дискусији која је вођена између Друге и Треће земаљске конференције Комунистичке партије, изложио је Август Цесарец у чланку *Национално питање и наши задаци*, објављеном у *Борби*. У вези са тим питањем он је извео закључак да основни став Партије у погледу државног уређења и рјешавања националног питања у Југославији треба да буде федерализам. Он се залагао за федерацију у оквиру Југославије или ван ње у којој би били равноправни Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци и Македонци.

Преломни моменат у постављању исправног става у рјешавању националног питања у Југославији учињен је на Трећој земаљској конференцији Комунистичке партије у Београду у јануару 1924. године. На овој конференцији дубоко се расправљало о националном питању. Резолуцију о томе поднио је Ђука Цвијић. Његова резолуција, међутим, претрпјела је велике измјене. Наиме, на челу са др Симом Марковићем, десничари су се залагали за своје раније изнесене ставове о националном питању, док се Живота Милојковић залагао за то да се са дневног реда конференције скину национално и сељачко питање. Након дуге дискусије, усвојена је резолуција о националном питању у Југославији, у којој је нацрт, који је поднио Цвијић, остао као основа. Иако се Марковић сложио са коначним текстом резолуције, он је у суштини био против нових ставова о националном питању у Југославији, изложених у овој резолуцији, што се види из његовог приватног писма једном члану Извршног комитета

Коминтерне, у коме му наглашава да је он у посљедње двије брошуре успјешно ријешао проблем националног питања како се Југославији конкретно поставља. Марковић је био против федерализма у овој резолуцији. „Срећом“, писао је Марковић, „у посљедњој резолуцији о националном питању остало је веома мало од федералистичке аргументације. Ипак велика је грешка да је у резолуцији изнесена парола федерализма. Стога је потребно очистити резолуцију од ових ситно-буржоаских примеса“

Из овог Марковићевог писма јасно се види његово несхватање рјешавања националног питања у Југославији. И не само то, већ и његово непринципијелно супротстављање одлукама већине о правилном постављању овог питања. Онда није ни чудно што је национално питање у политичкој платформи Комунистичке партије Југославије више подина било занемарено, када су овакво гледање имали људи који су јој били на челу.

Као што се види, Марковић се неискрено односио према резолуцији усвојеној на Трећој земаљској конференцији, залажући се преко личних веза да она не буде прихваћена од стране Извршног комитета Коминтерне. Међутим, и поред његове интервенције, ову резолуцију је Коминтерна одобрила, изузев једног става у њој.

Иако је резолуција Треће земаљске конференције о националном питању настала као компромис између више различитих схватања и струја у Партији, и мада обилује недостацима, она представља одлучујућу прекретницу у гледању Комунистичке партије Југославије, на национално питање и његово рјешавање у Југославији. Истина, у ранијим дискусијама и резолуцијама испољила су се јаснија и зрелија мишљења о црногорском националном питању, али је она значајна и са овог аспекта. У резолуцији се истиче да „националне супротности Срба према Хрватима и Словенцима с једне, а према Македонцима и Црногорцима, с друге стране, после пет година заједничког живота у једној држави, заостреније су него што су икада биле. Након што је процес њиховог националног уједињења био заустављен, процес све дубљег националног разједињавања је већ толико напредовао да се држава Срба, Хрвата и Словенаца не може сматрати као хомогена национална држава с нешто националних мањина, него као држава у којој владајућа класа (српска) нација угњетава остале нације“ Иако се у резолуцији констатује насилно србизирање у Македонији и „уништавање аутономије Црне Горе“, изричито се не говори о црногорској и македонској нацији, нити се уочава национални карактер борбе Црногораца и Македонаца против владавине хегемонистичке буржоазије.

Трећом земаљском конференцијом Комунистичке партије Југославије завршен је један процес сазријевања схватања о зна-

чају националног питања у политичкој борби револуционарног радничког покрета у Југославији. Истовремено, ова је конференција означила и крај нејединственог гледања, у централном партијском руководству, на југословенско национално питање и његов значај у ширини платформе политичке борбе. Истина, ни по усвајању овог новог гледишта, национално питање за неколико наредних година није било стално присутно у политичкој платформи централног партијског руководства. Свакако, ово је био одраз неслагања и размимоилажења у централном партијском руководству, као и оппора истакнутијих појединаца у централном руководству раду на спровођењу закључака конференције о овом питању у земљи.

Што се тиче гледања Комунистичке партије у цјелини на црногорско национално питање и на положај Црне Горе у једињеној држави у овом периоду (1919 — 1924), може се рећи да је оно било неодређено и нејасно дефинисано. Централно партијско руководство је у том погледу заостајало за појединцима, за појединим нижим и покрајинским партијским руководствомима. Црногорско национално питање било је „присутно“ код појединих комуниста и група, како у Црној Гори тако и ван ње, у читавом периоду о коме смо говорили. Оно је у Црној Гори постало актуелније нарочито од средине 1921. године, када је овамо дошао др Вукашин Марковић. Истина, црногорски комунисти у том периоду нијесу јединствено гледали на црногорско национално питање. Осим тога, ово питање није потенцијало тада покрајинско руководство у Црној Гори — због општег става Комунистичке партије (држање по страни од национално-револуционарних покрета у Југославији). Тада су у Црној Гори постојале грађанске сепаратистичке, федералистичке и унитаристичке струје, које су свака на свој начин гледале на црногорско национално питање и положај Црне Горе у југословенској заједници. Црногорски комунисти су се тада држали по страни од ставова свих тих политичких групација.

У овом раду изнијели смо неке ставове комуниста у односу на црногорско национално питање, за период 1919 — 1924. године зато што оно до сада није објашњено у нашој историографији. Када се говорило о ставу Комунистичке партије према црногорском националном питању — једноставно се констатовало да оно није покретано нити је било правилно постављено све до Треће земаљске конференције, што није тачно.

Ј. Р. Бојовић